

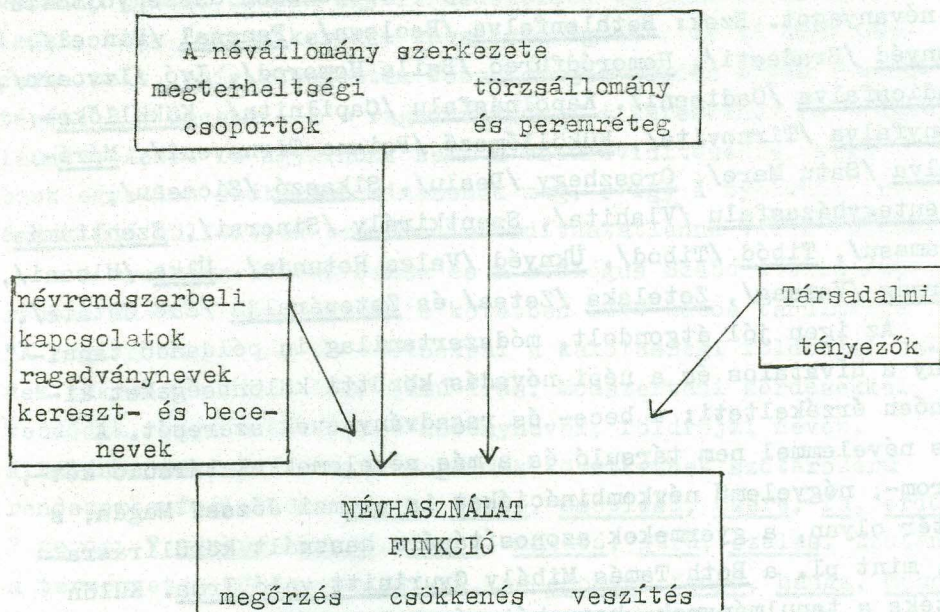
SZEMLE

Nyelvészeti tanulmányok 1980. Szerkesztette és az előszót írta
TEISZLER PÁL. Kriterion Könyvkiadó Bukarest /Nyomtatták Kolozs-
vároton/, 1980. 175 lap

A kötet nyolc szerző hat cikkét tartalmazza. Balogh De-
zső és Teiszler Pál közösen adtak közlé "Mutatvány Marosvásár-
hely vidéke tájnyelvi atlaszából" /7--34/ címen értékes tájo-
zóanyagot a Székelyföld és a Mezőség érintkezési területéről.
Gálffy Mózes "Tájszótípusok a marosmagyarói nyelvjárásban"
/35--50/ és Muradin László "Néhány növénynev erdélyi nyelv-
földrajza" /119--130/ című írások szolgálnak számunkra ér-
tékes anyagot a keleti magyar nyelvjáróterületekről.

Névtudományi szempontból három igen jó összefoglalót ol-
vashatunk négy szerző: két nyelvész, egy újságíró és egy
biológus tollából. A névtanok körében a szerzők közül legis-
mertebb B. Gergely Piroska, aki "Szerkezeti, funkcionális és
társadalmi összefüggések a családnevek népi használatában"
/51--90/ címen ír öt kalotaszegi magyar település: Gyerőmonos-
tor /Manastireni/, Bánffyhunad /Huedin/, Kispetri /Petrinzel/,
Nagykapus /Capusu Mare/ és Bács /Baciu/ családneveinek rendsze-
réről. E különböző nagyságú települések családnévanyaga:

Gyerőmonostoron 20, Bánffyahunyadon 207, Kispetriben 53, Nagykapuson 82, Bácsott 123 családnév-típus. Ezen családnevek jó része már a XV. századi személynév-összeírásainkban is előfordulnak: pl. Kovács, Kudor, Vince, Szabó, Varga, Barta, Nagy, Juhász, Máté, Székely, Horvát, Rác, Samarjai, Bede, Bot, Kis, Farkas, Ilosvai, Péterfi, Enyedi, Fazakas, Sebestyén, Szíggyártó /ill. Szíggyártó/, Ceglédi, Hunyadi, Telegdi, Hada, Csáki, Faragó, Győr, Pálfi, Kósa, Bíró, Farkas, Diószegi, Péntek, Jankó, Szilágyi, Török, Ábrahám, Balog, Fodor, Simonfi, Ady, Mezei, Ötvös, Veres, Kerekes, Nyilas, Ilyefalvi, Kenderes, Orbán, Szűcs, Tárkány, Csíki, Gyík, Boncz, Vass, Dombi, Fekete, Koncz, Gáncs, Kuti, Soó, Csoma, Dózsa, Kún, Árpás, Borsa, Csete, Győrfi, Kendi, Magyar, Magyari, Vér, Virág stb., s nem kevés belőlük az Árpád-kor magyar névadásában is szerepel. E családneveket viszont a fenti települések között nem mindenütt használják. Gyakoriságuk /évszázados megterheltségük vagy jelenlegi elszaporodásuk/ folytán egy-egy családnév el-elveszíti megkülönböztető funkcióját, helyébe a ragadványnév, ill. a becenév lép. Nem ritkán a családnév és a becenév együttesen szolgálja a népi közösségben a személy megjelölését. Társadalmi tényezők és a különböző fokú iskolázottság is kihat a névhasználatra. B. Gergely Piroska előbb településenként elemzi a népi névhasználati szokásokat, majd megfigyeléseit összegezi, és így szemlélteti a szabályozó tényezőket /79. lap/:

A tanulmányhoz csatolt táblázatok Gyerőmonostor, Bánffyhunad, Kispetri, Nagykapus és Bács minden egyes hivatalosan lejegyzett magyar családnevét, ezek megterheltségét a hivatalos és a népi névhasználatban, a nevet viselő családok számát, a személyek számát pedig nemzedékek szerint feltüntetik. Több száz jelenleg is élő, illetőleg kihalóban levő kalotaszegi magyar családnevet elemez így B. Gergely Piroska.

A következő tanulmányt a Dolgozó Nő c. folyóirat belső munkatársa, Kovács Nemeréné József Magda írta. Újságíró tollából ritkán olvashatunk ilyen alapos, jól átgondolt nyelvészeti tanulmányt. Címe: „Havasalja mai családneveiről” /91--118/. Ha felütjük a Földrajzi nevek etimológiai szótárát, nem találjuk benne Havasalja nevét, pedig e területen 21 magyar falu, 5173 székely család /20266 lélek/ van ma is az egykori Udvarhely, ma Hargita megye Székelyudvarhely városától északra eső területén /e név nem tévesztendő össze a Havasalföld tájnévvel, amelyet jóval nagyobb, többségében román lakosságú terület megjelölésére használnak, s amelyet megtalálunk a FNESz.-ban/.

József Magda minden egyes havasalji településen összegyűjtötte a névanyagot. Ezek: Bethlenfalva /Beclean/, Fancsal /Fincel/, Fenyéd /Bradesti/, Homoródfürdő /Baile Homorod/, Ivó /Izvoare/, Kadicsfalva /Cadiseni/, Kápolnásfalva /Capilnita/, Küküllőke-
ményfalva /Tirnovita/, Küküllőmező /Poiana Tirmaveni/, Máré-
falva /Satu Mare/, Oroszhegy /Dealu/, Sikaszó /Sicasau/, Szentegyházfalva /Vlahita/, Szentkirály /Sincrai/, Szenttamás /Tamasu/, Tibód /Tibod/, Üknyéd /Valea Rotunda/, Ülke /Ulcani/, Varság /Varsag/, Zetelaka /Zetea/ és Zeteváralja /Sub Cetate/.

Az igen jól átgondolt, módszertanilag is példaadó tanulmány a hivatalos és a népi névadás közötti különbségeket kitűnően érzékelteti: a bece- és ragadványnevek szerepét. A más névelemmel nem társuló és a más névelemekkel társuló két-, három-, négyelemű névkombinációkat is elemzi József Magda, s kitér olyan, a gyermekek azonosítására használt körülírásra is, mint pl. a Both Tamás Mihály Gyurinit való Irma. Külön értéke a tanulmánynak, hogy két részletes térképet /melyen az egyes helységek, valamint az ezekben előforduló három leggyakoribb családnév van/ és táblázatot is közöl: 1. Havasalja családneveinek betűrendes falvankénti és családonkénti megterheltségük feltüntetésével 2. A népi névrendszerben funkcióval rendelkező családnevek összesítő táblázatát. A havasalji családnevek is jórészt az Árpád-kor névanyagáig visszavezethetők. Így pl. Ács, Balogh, Bartók, Beke, Bögözi, Csapó, Csehi, Fehér, Fekete, Földi, Gere, Halász, Szente, Szítás, Szóke, Teleki, Ábrahám, Bende, Benő, Egyed, Erdélyi, Györfi, Hadnagy, Hegyi, Köllő, Lakatos, Dakó, Kovács, Veres, Kiss, Gálfi, Magyari, Szabó, Kolozsi, Szócs, Simó, Bodó, Both, Nagy, Szász, Tófalvi, Kőszegi, Zsidó.

A cikkhez csatlakozó gazdag nemzetközi szakirodalom /magyar, román, német és francia munkák/ arról tanúskodnak, hogy a szerző szellemileg túllép szűkebb hazája határain, ismeri és használja a legfontosabb forrásmunkákat. Ez meg is látszik a dolgozaton, mely mindannyiunk számára módszertanilag is kö-

vetendő példa. Csupán egyért neheztelek egykori évtársamra: lehet, hogy "agyam kerekai lassan forognak", de jó húsz percembe telt, amíg kibogoztam József Magda minden egyes rövidítését: B = becenév, R = ragadványnév K = keresztnév Cs = családnév. Azért is ügyelnünk kell a betűrövidítésekre, mert ezek egyetlen szótárban sincsenek meg, s így a nyelvünk iránt érdeklődő külföldiek számára lefordíthatatlanná válik munkánk.

A nyelvész Péntek János és a biológus Szabó Attila /korábban Szabó T. E. Attila/ e kötetben lévő közös tanulmánya "A régi növényvilág és változásai a kalotaszegi földrajzi nevek tükrében" /131--172/ című írás. Módszertani kérdésekkel kezdődik, majd a Növényzet-növénynevek, földrajzi nevek, általános növényföldrajzi fogalmak következnek szótárszerű rendszerbe foglaltan: berek, bokor, cseplesz, csere, fa, erdő, ? garda, ? gyakor, kerek, liget, malató, sűrű, szálas. Ezután a természetes növénytakaró: pl. az áfonya, fenyő, hanga, mohos, a lombhullató erdők: az akác, alma/fa/, berkenye, bükk, cseresznye, cser, éger, fűz, gyertyán, gyökér, haraszt, hárs, jávor, jegenye, kóris ~ kőrös, körte, levél, lomb, makk, muzsaly, nyár, nyír, száldob, szil, tölgy, vadkörte, zsugrász címszavak alatt található. Minden egyes névnél megtaláljuk a fafajta pontos azonosítását. Az erdőirtással, ennek növényzetével, a bokrokkal és erdei maradvány-növényekkel, a gyepvel, gyepgazdálkodással, a nedves rétekekkel és vízi növényekkel, valamint a gyomnövényekkel a fentiekhez hasonlóan szótárszerűen külön-külön foglalkoznak a szerzők. A természetű növényeken belül a gabonafélék és kapáskultúrák, valamint a gyümölcskerítészet és a szőlőtermesztés alfejezetekben tárgyalja Péntek János és Szabó Attila a kalotaszegi növénytakarót. Több igen hasznos, évszázadokra felbontott ökológiai vonatkozású, valamint névtani összegezés teszi igen értékkessé számunkra e munkát, s mintegy rávilágít arra, hogy a névtannak -- főleg, ha átlépi a szűkreszabott nyelvész-határokat -- a környezetvédelem számára is van hasznos, gondolatra és munkára serkentő mondani-
valója.

A "Nyelvészeti tanulmányok 1980" jól megszerkesztett, mindannyiunk számára követendő, módszertanilag jól átgondolt cikkek gyűjteménye. Nemzetközi mércével is bárhol, a világ bármely sarkában megállja a helyét.

SZABÓ T. ADÁM

Földrajzi nevek a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár kézirat-
tos térképein A--Zs

A B-A-Z. megyei Levéltár a Borsodi Levéltári Füzetek 6--9. kötetenként jelentette meg ezt a sorozatot. Első kötet: A--B /Miskolc, 1977., 113 l./, második kötet: C--J /uo., 1978., 144 l./, harmadik kötet: K--R /uo., 1979., 158 l./, negyedik kötet: S--Zs /uo., 1979. 178 l./.

A kötetekben alfabetikus sorrendben találjuk a megyéhez tartozó helységeket, illetőleg a hozzájuk tartozó földrajzi neveket. 1428 térképet kellett átnézni ahhoz, hogy az anyagot közlétegyék. Így tehát ugyanaz a földrajzi név többször is előfordul. Ez azonban nem jelent ismétlést, mert így az esetleges alakváltozatokat is megismerhetjük. Mivel a levéltár földrajzinév-anyaga a XVIII. századtól egészen a XX. század elejéig így közkinccsé vált, kétszáz évre visszamenően vizsgálhatjuk a neveket. Minden helységnév mellett ott van a megyenév is az 1918-i állapotnak megfelelően /Borsod, Abaúj-Torna, Gömör-Kishont, Zemplén/. Néhány helység azóta Heveshez került, de a szerkesztő ezeknek a földrajzi nevét is közölte. Utal a névváltozatokra is, mivel azóta több helység egyesült, vagy épp más községhez, városhoz csatolták. Így pl. Bolyok anyagát Ózdnál találjuk meg. Ez kissé megnehezíti azoknak a munkáját, akik ezt a névtárat használni akarják, tudniillik nem tudjuk, hogy egy-egy név Ózdhoz vagy Bolyokhoz tartozott-e.